

ZAHIRIDDIN BOBUR SHE'RIYATIDA MASNU' SHE'R

Sindarova Ravshana Shuhrat qizi

Ishtixon tumani 2-IDUMning 9-“B”sinf o'quvchisi

Ilmiy rahbar:Po'latova Sanobar Berdimuratovna

2-IDUM oliy toifali ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur qalamiga mansub masnu' she'rlar tahlilga tortilgan. Ularning vazn xususiyatlari, qofiya tizimi, mazmun munosabati tadbiq etilgan.*

Kalit so'zlar: *devon, masnu' she'r, qofiya, vazn*

Zahiriddin Bobur she'riyati ko'nglida nihon saqlangan tuyg'ularining salohiyatli shoir qalamida sayqallashtirilgan badiiy in'ikosidir. Zamondoshlari turkiy she'riyatda Alisher Navoiydan so'ng biror shoir Bobur Mirzochalik go'zal badiiy durdonalar ijod etolmaganligini e'tirof etishadi. Sharq mumtoz adabiyotida Bobur Mirzo ruboiy, tuyuq, g'azal, fard qit'a, masnu' kabi she'riy janrlarda barakali ijod qilgan shoir hisoblanadi. O'z she'riyatida so'zlarning betakror ma'nolarini qo'llay olgan ijodkor sifatida e'tiborga molikdir. Bobur she'rlarining sodda va oddiyliigi, ya'ni ularning qiyin va murakkab emasligi kishiga zavq bag'ishlaydi va tushunish uchun qiyinchilik tug'dirmaydi. Bobur ijodida yuksak hissiyot va shoirona fikrlash va aqliy teranlik yaqqol ko'zga tashlanadi.

Shoirning asarlari lirik turning turli janrlarida ijod etilgan devonidan iborat. Manbalarda qayd etilishicha, shoirning she'riy merosi jamlanib, ikki devon holda tartib berilgan. XX asrda yaratilgan adabiyotimiz tarixida dastlab Bobur: "...ikkita devon tuzib, birda o'zbek tilidagi she'rlarini to'playdi", deyilsa, keyinroq: "Bobur lirik merosini ikki devonga to'plaganki, bulardan biri 1519-yilda Kobulda tartib berilib, uni shartli ravishda Kobul devoni deb atasak, ikkinchisi Hindistonda 1528-1529-yillarda tuzilgan bo'lib, uni olima S.Azinjonova Boburning Hind devoni tarzida nomladi va nashr ettirdi. Ammo Kobul devoni hozircha noma'lum qolmoqda", - deya ta'kidlanadi. Bundan shuni bilishimiz mumkinki, Boburning umri davomida yozgan ijodiy asarlarining barchasi shu ikki devonga jamlangan. Shuningdek, Boburning "Devoni Boburshoh chig'atoy"da "Risolayi Volidiya", 121 g'azal, 8 masnaviy, 211 ruboiy, 53 muammo, 18 qit'a, 15 ta tuyuq, 79 matla' va masnu' she'rlar o'rin olgan, nasriy parchalar ham mavjud. Uning "Devoni Bobur podshoh"ida 88 g'azal, 4 masnaviy, 1 masnu', 76 ruboiy, 2 qit'a va 29 fard berilgan.

Mumtoz adabiyotda masnu' she'rlar sanoqli ijodkorlar ijodidagina uchraydi. "Masnu'(arabcha san'atli) - boshidan oxiriga qadar asosiy san'atlar ishlatilgan she'riy asar. G'azal va boshqa janrlar hajmi o'nlab san'atlarni o'zida qamrab ololmaydi. Hajman cheklanmagan qasida shakli ijodkorlarga bu borada o'z mahoratini sinab ko'rish imkoniyatini beradi. XIV asrda yashagan atoqli shoir Salmon Sovajiyning "Qasidayi masnu'" asari ana shunday janrning benazir timsoli sifatida keng shuhrat qozongan.

Hazrat Navoiy "Majolis un - nafois" asarida masnu' qasidaning XV asrda yaratilgan yana bir namunasi haqida ma'lumot beradi: "Darvesh Mansur - sabzavorlig'dur. Darvesh va

parhezkor va murtoz kishi erdi. Ko‘proq avqot soyim erdi. Aruz va sanoe‘da Mavlonoh Yahyo Sebak shogirdi erdi. Ikki aruz tasnif qildi va masnu‘ qasida aytibdurkim, matla‘li budurkim.

Bas davidam dar havoii vasli yor,

Kas nadidam oshnoi asli kor.

Tarse‘ san‘ati pokiza voqi‘ bo‘lubdur. Faqir aruzni darvesh qoshida o‘qubmen...”. Bizga ma‘lumki, o‘zbek she‘riyatiga birinchi bo‘lib, masnu‘ she‘rni Bobur olib kirgan va shoirning bu she‘rlari yuqori badiiyat bilan yozilgan. Shu o‘rinda Bobur devonidagi bir masnu‘ she‘rlarini tahlil qilamiz:

1	Tishing	dur.	labing	marjon.	hading	gul.	xating	rayhon.
2	Yuzing	hur.	soching	anbar.	so‘zing	mo‘l.	menging	miynon.
3	Miynon	menging.	so‘zing	mo‘l.	anbar	soching.	yuzing	hur.
4	Rayhon	xating.	hading	gul.	marjon	labing.	tishing	dur.

Adabiyotshunoslikda bu masnu‘ haqida fikrlar bildirilgani ma‘lum. Ushbu she‘rda birinchi misradagi so‘zlar oxirgi misradagi o‘rinlarda deyarli joylarini almashtirgan holda takrorlangan. Faqatgina birinchi misradagi va oxirgi misradagi tishing dur va xating gul so‘zlari almashmay qolgan. Bobur o‘zining “Muxtasar” asarida ushbu masnu‘ she‘rni tavil bahri musammanoti solimul arkon vaznida ekanligini ta‘kidlaydi. Uning taqte‘si quyidagichadir:

Fauvlun mafoiylun fauvlun mafoiylun
V- - V- - - V- - V- - -

Masnu‘ she‘rda qo‘llanilgan rayhon va miynon so‘zlari murdaf qofiyani shakllantiryapti. Bunda rayhon va miynon so‘zi tarkibidagi raviydan oldin kelgan “o” cho‘ziq unlisi-ridfi asliy bo‘lib kelmoqda. Keyingi baytdagi hur va dur so‘zlari esa mujarrad qofiyani hosil qilmoqda. Ya‘ni “r” raviyidan oldin kelgan “u” qisqa unlisi tavjih kelishi natijasida ushbu qofiya turi aks etgan.

Shuningdek, Boburning quyidagi masnu‘ she‘rini ham ko‘rishimiz mumkin.

1	Tafoxur	ko‘zum.	ko‘nglum	qilurlar.	magar.	bordur.
2	Ko‘zungga	ko‘ngul	vola.	yuzungga	ko‘zum	hayron.
3	Hayron	ko‘zum.	yuzungga	vola.	ko‘ngul	ko‘zungga.
4	Bordur.	magar.	qilurlar	ko‘nglum.	ko‘zum	tafoxur.

Ushbu she‘rda birinchi baytdagi so‘zlar bilan ikkinchi baytdagi so‘zlar o‘zaro o‘rinlari almashishgan holda takrorlanishni hosil qilgan. Bobur ushbu masnu‘ she‘rida aytadiki, ko‘nglim ko‘zimnitafoxur qiladi, ya‘ni hayratlantiradi. Ko‘zungga mening ko‘nglum shaydo, oshiq bo‘ldi. Sening yuzlaringni ko‘rib, mening ko‘zlarim hayron, ya‘ni yor shunchalar go‘zal

va chiroyliki, unga qaragan ko‘zlar bunday husni jamolni ko‘rgandan keyin hayron bo‘lmoqda. Oshiq yorga shunchalar maftun bo‘lganki, ko‘ngli faqatgina uni tilaydi.

- 1 Tafakkur necha qilsam topilmas sening misling,
- 2 Paridek seni ko‘rdum emassen, magar, inson.
- 3 Inson, magar, emassen, ko‘rdum seni paridek,
- 4 Misling sening topilmas qilsam necha tafakkur.

Bobur she‘rlarida go‘zal tasvirlashni ko‘rishimiz mumkin. She‘rning birinchi misrasida shoir shunday deydi: sen haqingda shuncha o‘ylasam ham, o‘rgansam ham, necha marta tafakkur qilsam ham sen kabini topolmadim, ya‘ni u sevgan yor axloq-odobda, shuningdek har jihatdan mukammaldir. Ikkinchi misrasiga e‘tibor qaratsak, u yorini “paridek” deydi, ya‘ni unda insonga xoslik yo‘q, shuning uchun ham “sen inson emassan, go‘yoki partizan” deb tasvirlaydi.

- 1 Bobur chu sanga quldur, nazar qil anga zinhor,
- 2 Topilmas yana bir qul oningdek, sanga, ey jon.
- 3 Ey jon, sanga oningdek, bir qul yana topilmas,
- 4 Zinhor anga nazar qil quldursanga chu Bobur

Ushbu she‘rda barcha so‘zlar joylari almashgan holda keltirilgan, ammo “bir qul va nazar qil” so‘zlari almashmagan hisoblanadi. Shoir she‘rning birinchi misrasida: o‘zini “bir qul” sifatida tasvirlaydi, go‘yoki u yorning ishqida unga qul bo‘lgan-u, ammo uning yori unga zinhor va zinhor e‘tibor qaratmagan, shu sababli u bu e‘tiborsizlikdan oh chekib, “manga bir nazar qil” deb yolvormoqda. Ikkinchi misrasida esa u o‘zining o‘tkinchiligini eslatib, senga mendek bir qul, ya‘ni “ishqingda kuyib yonadigan, vafodor va sodiq qul topilmas” deb unga nido qilmoqda. Bu misrada, shuningdek, umrning o‘tkinchiligi, bu dunyoning foniyligi haqidagi, har bir inson bu dunyoni tark etishi va o‘zining yaratuvchisi bo‘lmish Alloh Taolo yoniga borish ma‘nolari ham ilgari surilgan.

- 1 Balodur manga hajring, davodur manga vasling,
- 2 Itobing manga ofat, hadising manga darmon.
- 3 Darmon manga hadising, ofat manga itobing
- 4 Vasling manga davodur, hajringmanga balodur.

Lirik qahramon yor hajrida shunday qiynoqlarni boshdan kechirmoqdaki, menga sensizlik, ya‘ni senga yetisha olmaslik balodur deb oh chekadi. Faqatgina senga yetishish, sening visolingni ko‘rish mening bu o‘rtanayotgan ko‘nglimga darmon bo‘lishi mumkin deydi. Menga aytayotgan ta‘na-yu malomatlar menga bir ofat kabi, bu menga bir baxtsizlikdir, deb hisoblaydi. Men sendan shuni kutamanki, sening menga aytadigan so‘zlaring meni tuzatadi, go‘yoki jon bag‘ishlaydi, demoqchi. Sening bir og‘iz shirin so‘zlaring men uchun dori-darmon kabidir deya aytadi. Bu baytda qahramonning yor ishqidan bebahralligi, uning vaslidan mosuvoligi, uning hajr ko‘yida azob chekayotgani kabi jihatlarni ko‘rishimiz mumkin.

Zahiriddin Muhammad Bobur devonidagi har bir masnu‘ she‘r o‘zining alohida xususiyatlariga egadir. Ular til va uslub jihatdan sodda va tushunish uchun qulaydir. Yuqorida keltirilgan masnu‘ she‘rlarda ham o‘quvchiga tushunarli bo‘lishi uchun takrorlanib kelayotgan so‘zlar bir xil rangda ko‘rsatilgan. Ularning adabiy tilga yaqinligi alohida tahsinga sazovor. Umuman olganda, Boburning masnu‘ she‘rlari adabiyotimizdagi bir yangilik sifatida e‘tibor berishga molik janr hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. А. Хожирахмедов. Ўзбек арузи луғати. – Т.: Шарқ, 1998. – Б.224.
2. О. Жо‘рақулов. Bobur devoni qo‘lyozmalari va uning tuzilishi xususida/Ilm va ma‘rifat yog‘dulari. . –Т.: Karabuk, 2020. –В. 399.
3. Й. Ис‘ҳоқов. Сўз сан‘ати сўзлиги. – Т.: Ўзбекистон, 2014. – В.318.
4. А. Навоий. Мажолис ун-нафоис. – Т.: Фан, 1961 . –В.169
5. Н. Маллаев. Ўзбек адабиёти тарихи . – Т.: Ўқитувчи, 1965. – Б.659
6. R. Vohidov, Eshonqulov H. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Т.: Adabiyot jamg‘armasi, 2006. – В.527
7. Захриддин Бобур. Девон. – Т.: Фан, 1994. – Б. 144.